

ПРОФЕСІЙНО СПРЯМОВАНА СОЦІОКУЛЬТУРНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ПЕРЕКЛАДАЧІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ДРУГОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

© Голуб І.Ю., 2007

Соціокультурна компетенція відіграє особливу роль для успішного виконання перекладачем своїх функцій. Враховуючи професійну спрямованість вищої освіти, є підстави виділити соціокультурну складову вже на початкових ступенях навчання іноземним мовам майбутніх перекладачів. Формування професійно спрямованої соціокультурної компетенції розглядається, враховуючи проблеми тренування у студентів перекладацьких відділень мовної сенсibilізації, психологічної готовності до діалогу культур та вироблення стратегічних умінь для успішного посередництва у міжкультурній комунікації.

Die Soziokulturelle Kompetenz des Translators trägt wesentlich zum erfolgreichen Übersetzen und Dolmetschen bei. Da die Übersetzerausbildung an ukrainischen Hochschulen vom ersten Studiensemester an berufsbezogen ist, soll die soziokulturelle Kompetenz der Übersetzer schon im Anfängersprachunterricht entwickelt werden. Dies kann durch die Sensibilisierung von Studierenden für die fremde Sprache und Kultur sowie durch das Training von Interaktionsstrategien bei der Sprachvermittlung in der interkulturellen Kommunikation erreicht werden.

Розширення міжнародного співробітництва України з іншими державами світу робить по-новому важливою роль перекладу як особливого виду міжкультурного спілкування, виду мовного посередництва, мета якого максимально наблизити двомовну комунікацію до одномовної [6, с. 1].

Відгукуючись на нове соціальне замовлення, багато ВНЗ України відкрили спеціальності із підготовки перекладачів з іноземних мов. З метою надання майбутнім спеціалістам в області перекладу більшої універсальності у своїй професії, кращих можливостей знайти роботу на сучасному ринку праці деякі ВНЗ почали готувати перекладачів з двох іноземних мов, зокрема Київський національний лінгвістичний університет, Національний технічний університет “Київський політехнічний інститут”, Національний університет “Львівська політехніка”, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, Одеський національний університет ім. І.І. Мечнікова, Київський міжнародний університет та деякі інші. Ця тенденція буде, на нашу думку, в майбутньому поглиблюватись, адже отримання декількох суміжних спеціальностей відповідає тим реформам, які зараз проводяться у наших ВНЗ, після приєднання України у 2005 році до Болонської конвенції про створення єдиного загальноєвропейського простору в області вищої освіти.

На жаль, сьогодні ще не існує єдиної типової або рамкової програми для українських ВНЗ, що готують перекладачів, зокрема для циклу практичних дисциплін з вивчення іноземних мов. Проте ми можемо говорити про спільні напрямки і завдання, які зумовлені реалізацією проголошених у Рекомендаціях Ради Європи принципу “полегшення шляхом оволодіння сучасними європейськими мовами спілкування та взаємодії між європейцями” [4, с. 2] та “концепції плюрилінгвізму та

полікультурності” [4, с. 43]. Зокрема, відповідно до “Освітньо-професійної програми підготовки спеціалістів за спеціальністю 7.030505 “Прикладна лінгвістика” на базі НУ “Львівська політехніка” основною метою надання освітніх послуг є підготовка висококваліфікованих спеціалістів у галузі перекладу з двох іноземних мов, які могли б забезпечити ефективність процесу комунікації в різних ситуаціях застосування мови [7, с. 4].

Формування професійної особистості перекладача відбувається на основі оволодіння ним професійною перекладацькою компетенцією (В.М. Комісаров, Л.К. Латишев, В.І. Провоторов), яка передбачає оволодіння мовою як знаряддям посередництва під час міжкультурного спілкування. Безпосередня підготовка перекладача здійснюється частково на молодших і насамперед на старших курсах, зокрема в НУ „Львівська політехніка”, в рамках дисциплін „Теорія і практика перекладу”, „Практика перекладу”, „Письмовий переклад”, „Усний переклад”, „Синхронний переклад”. Така спеціалізація передбачає існування у студентів IV–V курсів відповідної мовної, мовленнєвої і соціокультурної бази, тобто знань, навичок і умінь здійснювати іншомовну міжкультурну комунікацію на достатньо високому рівні. Інакше кажучи, для оволодіння перекладацькою компетенцією з професійною метою потрібно володіти певним, доволі високим рівнем іншомовної міжкультурної компетенції.

Проте, навчаючи міжкультурної комунікації студентів молодших курсів, слід постійно мати на увазі кінцеву мету навчання: підготовку фахівця в галузі перекладу, тому отримання знань, здобуття навичок, формування і розвиток умінь у перекладацькій діяльності повинно відбуватись вже у перші роки навчання у ВНЗ на базі предметів мовного циклу, як наприклад: „Перша іноземна мова”. „Друга іноземна мова”, „Практика усного та писемного мовлення”, „Практична граматики” (першої і другої іноземних мов).

Отже підготовка фахівців-перекладачів передбачає професійно-спрямоване навчання (випереджальну професіоналізацію і професійну орієнтацію) [2, с.128] протягом усіх п’яти/шести років. Методисти єдині у своїй думці, що професійна підготовка студентів повинна стати невід’ємною складовою практичних занять з іноземної мови вже на початковому ступені, що є, власне кажучи, професійно спрямованим навчанням іноземної мови з метою формування професійно спрямованої комунікативної компетенції [9, с. 148, 2, с. 335, 13, с. 32].

Природно, що на початкових і середніх курсах факультетів підготовки перекладачів навчання іншомовного міжкультурного спілкування відбувається значною мірою на заняттях з практики мовлення. При цьому об’єктами спілкування „виступають культурно-мовні спільності країн рідної та виучуваної мов” [2, с. 11]. Коли на професійному рівні вивчаються дві або більше іноземних мов, сфера міжкультурного спілкування розширюється, і „діалог культур” [8, с. 22] стає своєрідним „полілогом культур”.

Відомо, що процес оволодіння другою іноземною мовою відбувається інакше, ніж першою, адже йдеться не про набір різних та окремих компетенцій спілкування у кожній мові, а про „комплексну плюрикультурну і плюрилінгвальну компетенцію”, що полягає у володінні на різному ступені кількома мовами та досвідом кількох культур і у здатності користуватись цими мовами з комунікативними цілями та брати участь у міжкультурному спілкуванні [4, с.168].

Ця проблема методики навчання та вивчення іноземних мов знаходиться в останні роки в полі зору вчених-методистів Західної Європи, зокрема Німеччини і Австрії (G. Neuner, B. Hufeisen, M. Rost-Roth, H.-J. Krumm та ін.), якими були розроблені концептуальні підходи до вивчення другої та наступних іноземних мов на базі комунікативного підходу: Mehrsprachigkeitskonzept–Tertiärsprachenlernen) [14].

Підсумувавши все вищесказане про навчання іншомовної міжкультурної комунікації і оволодіння відповідною міжкультурною комунікативною компетенцією під час підготовки перекладачів з іноземних мов на початковому ступені, слід, на нашу думку, виділити два важливі аспекти, які значною мірою визначатимуть процес навчання:

- випереджальна професіоналізація як складова професійно-спрямованого навчання іноземної мови;

- особливості формування міжкультурної компетенції як комплексної плюрикультурної і плюрилінгвальної компетенції у декількох мовах.

Як вже зазначалось, основним завданням перекладача є максимальне наближення опосередкованої двомовної комунікації до звичайної одномовної. З цього випливає, що для успіху у спілкуванні переклад повинен відповідати вимогам еквівалентності і адекватності [5, с. 353]. Тобто перекладач постійно повинен вирішувати, чи зможе відтворення мовного змісту вихідного вислову в перекладі бути достатньою базою для правильних висновків про глобальний зміст, враховуючи відмінності у фонових знаннях і в ситуації спілкування у реципієнтів перекладу [5, с. 334–335]. Перекладач є своєрідною „подвійною” мовною особистістю і має навчитися сприймати іншомовну текстову діяльність з позиції іншомовної лінгвосоціокультури — для того, щоб потім перейти на рідний мовний і соціокультурний коди в їх нерозривній єдності, переключаючись з процесу розуміння на діяльність перекладу [11, с. 205].

Тому, говорячи про комунікативну компетенцію у перекладачів, Л.К. Латишев виділяє в її складі лінгвістичну комунікативну компетенцію, володіння якою дає змогу перекладачеві здійснювати необхідні модифікаційні дії з матеріалом перекладу, які зумовлені існуванням лінгвоетнічного бар'єру між комунікантами і забезпечують комунікативно-функціональну еквівалентність тексту оригіналу і тесту перекладу [6, с. 186].

Отже, визнані авторитети в галузі навчання перекладу є одностайними щодо особливої ролі соціокультурної (або в інших термінах „лінгвоетнічної”, „лінгвосоціокультурної”, „соціолінгвістичної” тощо) компетенції для успішного виконання перекладачем своїх функцій та для забезпечення комунікативної адекватності перекладу. Враховуючи професійну спрямованість вищої освіти на всіх етапах навчання, ми маємо підстави говорити про виділення соціокультурної складової у професійно спрямованому навчанні іноземній мові на початкових ступенях, тобто ще до безпосереднього вивчення суто перекладацьких дисциплін.

Проблема формування соціокультурної компетенції розглядалась у багатьох працях вітчизняних та російських методистів (Бирюк О.В., Богусевич Н.В., Бориско Н.Ф., Верещагін Є.М., Голованчук Л.П., Дімова Л.С. Калінін В. М., Костомаров В.Г., Мельник П.Ю., Могілевцев С.А., Пасов Є.І., Рудакова Л.П., Сафонова О.І., Селіванова О.І., Склярєнко Н.К., Солодка А.К., Стеченко Т.О., Тарнопольський О.Б., Томахін Г.Д., Топалова В.М., Яхнюк Т.О. та ін.). Проте вплив соціолінгвістичних і країнознавчих знань та соціокультурних умінь на підготовку майбутніх перекладачів на початковому ступені навчання (у рамках „неперекладацьких” практичних мовних дисциплін) ще до тепер не досліджено. Отже, до двох попередніх особливостей, що повинні визначати процес навчання студентів майбутніх перекладачів з англійської і німецької мов іншомовної міжкультурної комунікації на початковому ступені, ми, крім професійної спрямованості навчання, комплексної плюрикультурної і плюрилінгвальної компетенції, можемо додати ще й специфіку формування професійно спрямованої соціокультурної компетенції. Саме ця компетенція і визначатиме значною мірою особливості і якість зазначеної комплексної плюрикультурної і плюрилінгвальної компетенції.

Чимало зарубіжних (В. Müller-Jacquet, G. Neuner) і вітчизняних (В.В. Сафонова, Н.Ф. Бориско) вчених звертають увагу на те, що здібності і вміння брати участь в іншомовній міжкультурній комунікації не розвиваються під час вивчення іноземної мови поза країнами, де говорять цією мовою, автоматично, тільки завдяки презентації чужої мови і культури. Успіх у міжкультурному спілкуванні залежить, на думку О.Б. Тарнопольського, Л.С. Дімової та Н.Ф. Бориско, від декількох умов:

- психологічної готовності особистості до міжкультурного спілкування;
- володіння комунікантами спільним „репертуаром”, який утворюється мовним, соціальним і культурно-змістовим аспектами спілкування трьох рівнів: загальнолюдського, національно- і особистісно-специфічного [10, с. 29–31, 2, с. 254].

Своєю чергою, психологічна готовність до здійснення „процесу акультурації” [3, с. 10] проявляється у певних соціально-психологічних якостях особистості, таких як:

- здатність усвідомити власну ідентичність;
- здатність до рольової дистанції або вміння індивіда абстрагуватись від власної позиції і глянути на неї з боку;
- емпатія або здатність увійти у ситуацію представника іншої культури і спробувати зрозуміти його „нормальність”;
- „Ambiguitätstoleranz“, або відсутність страху зустрічі з „чужим”, незнайомим та бажання не уникати його, а вступати з ним у контакт [16, с. 8–21];
- лінгвокраїнознавча, соціолінгвістична, культурознавча спостережливість і чутливість;
- соціокультурна сприйнятливність до виявлення тенденцій взаємодій загальнокультурного і національного у змісті мовленнєвої поведінки;
- соціокультурна неупередженість [9, с. 108–109).

Отже, формування соціокультурної компетенції відбувається на основі оволодіння навичками, знаннями і вміннями, але неможливе без розвитку у студентів відповідних якостей, установок, відношень і позицій (Бориско. – 2000, с. 79).

До тепер увага вітчизняних дослідників-методистів у галузі навчання іноземним мовам приділялась майже виключно лінгвістичному та культурологічному аспекту. Винятком є стаття Н.В. Богушевич щодо проблем розвитку емпатії [1].

Проте, на нашу думку, є потреба розглянути процес навчання іншомовної міжкультурної комунікації і, зокрема, формування професійно спрямованої соціокультурної компетенції, саме враховуючи проблеми формування у студентів, майбутніх перекладачів, психологічної готовності до діалогу культур і посередництва в ньому та вироблення стратегічного вміння володіти „тактикою розуміння чужого” [12, с.11].

Такий особливий погляд на проблему формування професійно спрямованої соціокультурної компетенції у майбутніх перекладачів передбачає організацію навчального матеріалу та процесу, в основу яких покладено процес оволодіння здатністю і вмінням сприймати і розуміти іншу культуру за схемою, запропонованою Н.Ф. Бориско, і модифікованою нами відповідно до завдань дослідження:

- рефлексія (аналіз, осмислення і усвідомлення „чужого”);
- порівняння і зіставлення зі „своїм”;
- ідентифікація (переїняття перспективи партнера);
- „розмивання” гетеростереотипів, яке веде до корегування автостереотипів [2, с. 79];
- аналіз проблемних ситуацій іншомовного міжкультурного спілкування;
- оволодіння на цій основі стратегіями та прийомами адекватної культурно зорієнтованої мовленнєвої поведінки.

Відповідно до зазначених завдань підготовки майбутніх фахівців та до схеми організації навчального матеріалу і процесу визначимо найважливіші навички і вміння психолого-стратегічного плану, якими потрібно оволодіти студентам для успішного міжкультурного спілкування, перекладацького посередництва і тренування яких потребує розробки методики навчання і відповідної підсистеми вправ:

- усвідомлювати особливості сприймання людиною своєї і чужої дійсності;
- здійснювати самоконтроль і оцінку свого власного сприймання у міжкультурних ситуаціях,
- сенсифікуватися на культуро- і соціально зумовлені значення понять у системі мови і у іншомовному спілкуванні;
- адекватно зіставляти і порівнювати дві або декілька культур;
- переймати перспективу партнера зі спілкування;
- аналізувати причини виникнення культурно-мовних непорозумінь і проблемних ситуацій (ситуацій-непорозумінь) та вирішувати їх;
- застосовувати та адаптувати набуті під час вивчення англійської мови стратегії в процесі знайомства з німецькомовною культурою та розширювати і збагачувати репертуар цих стратегій і прийомів;

• виконувати роль посередника у змодельованому на заняттях з практики мовлення діалозі культур.

Оволодіння цими вміннями студентами, майбутніми перекладачами на початковому ступені навчання дасть їм змогу ефективно вдосконалювати свою соціокультурну компетенцію на старших курсах під час поглиблення професійної орієнтації навчання.

Загально визнаним є факт про комплексне тренування усіх видів вмінь і навичок під час навчання міжкультурної комунікації, причому тренування соціокультурної компетенції відбувається переважно не експліцитно, а імпліцитно під час опрацювання певного навчального (тематичного, лексичного, граматичного тощо) матеріалу [15, с. 130]. Тому доцільним є не тільки обґрунтувати теоретично підсистему вправ для формування професійно спрямованої соціокультурної компетенції, але й показати можливості адаптації наявних підручників з німецької мови щодо соціокультурного навчання майбутніх перекладачів. На нашу думку, це можна зробити на матеріалі 1–2 розділів одного із підручників, виклавши своє міркування і практичні рекомендації щодо роботи у формі методичних вказівок та додаткових вправ і завдань до цих розділів.

Отже, методика формування професійно спрямованої соціокультурної компетенції у майбутніх перекладачів на початковому ступені під час вивчення німецької мови після англійської залишається на цей час не розробленою і повинна стати предметом наукових досліджень.

1. Богушевич Н.В. *Розвиток емпатії у процесі навчання студентів-філологів групового спілкування англійською мовою* // *Іноземні мови*. – 2005. – №1. – С. 40–41.
2. Бориско Н.Ф. *Теоретичні основи створення навчально-методичних комплексів для мовної міжкультурної підготовки вчителів іноземних мов (на матеріалі інтенсивного навчання німецької мови): Дис. ... докт. педагог. наук: 13.00.02 / Київськ. держ. лінгв. ун-т. – К., 2000. – 508 с.*
3. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. *Язык и культура: лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. – М.: Рус. яз., 1990. – 247 с.
4. *Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання* // Рада з питань співпраці в галузі культури. Комітет з освіти. Відділ сучасних мов. Страсбург / Під ред. С.Ю. Ніколасової – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
5. Комиссаров В.Н. *Современное переводоведение*. – М.: ЭТС, 2001. – 420 с.
6. Латышев Л.К. *Перевод: проблемы теории, практики и методики: Кн. для учителя шк. с углубл. изуч. нем. яз.* – М.: Просвещение, 1988. – 159 с.
7. *Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.030505 „Прикладна лінгвістика”*. – Львів: Вид-во НУ „Львівська політехніка”, 2003. – 12 с.
8. Пассов Е.И. *Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования: концепция развития индивидуальности в диалоге культур*. – М.: Просвещение, 2000. – 173 с.
9. Сафонова В.В. *Изучение языков международного общения в контексте диалога культур*. – Воронеж: Истоки, 1996. – 238 с.
10. Тарнопольский О.Б., Димова Л.С. *Обучение этикету иноязычного повседневного, педагогического и делового общения в языковом вузе: предисловие к исследованию* // *Іноземні мови*. – 1999. – №1. – С.29–31.
11. Халева И.И. *Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчиков)*. – М.: Высш. шк., 1989. – 236 с.
12. Bredella L. *Didaktik des Fremdverstehens im Rahmen einer Theorie des Lehrens und Lernens fremder Sprache* // *Didaktik des Fremdverstehens* / L.Bredella, H.Christ (Hg.). – Tübingen: Gunter Narr, 1995. – S. 8–13.
13. *Curriculum für den sprachpraktischen Deutschunterricht an pädagogischen Fakultäten der Universitäten und pädagogischen Hochschulen* / Н.Ф. Бориско, В. Гутнік, М. Кліментьєва, Т. Ігнатенко; Під ред. Н.Ф. Бориско. – К.: Ленвіт, 2004. – 256 с.
14. Hufeisen B., Neuner G. *Mehrsprachigkeitskonzept-Tertiärsprachenlernen-Deutsch nach Englisch*. Europarat, 2005. – 184 s.
15. Müller-Jacquer B. *Interkulturelle Kommunikation und Fremdsprachendidaktik: Studienbrief Kulturwissenschaft*. – Universität Koblenz-Landau, 1999. – 182 s.
16. Neuner G. *Fremde Welt und eigene Erfahrung* // *Fremde Welt und eigene Wahrnehmung. Konzepte von Landeskunde im fremdsprachlichen Deutschunterricht* / G. Neuner (Hg.). – Kassel: GhK, 1994. – S.14–40.